

Η ταυτότητα της λεσβίας : από την *Ερωμένη της* στην Κατίνα Μελά μέσω της

Θαλασσίας Ύλης και της Olga Broumas

Βαρβάρα Ρούσσου

Ουσιαστικά η λεσβιακή παρουσία στην ελληνική πεζογραφία συγκροτείται στον τελευταίο αιώνα από τρία πεζογραφήματα: το παλαιότερο *Η Ερωμένη της*, το προ ετών *Μόνο γυναίκες* της ψευδώνυμης Μάρα Σέη και το πρόσφατο *Μέσα σ' ένα κορίτσι σαν κι εσένα* της Άντζελας Δημητρακάκη.

Η ανακοίνωσή μου επικεντρώνεται στο τελευταίο βιβλίο από τα προαναφερθέντα. Θα επιχειρήσω να παρουσιάσω την συγκρότηση της λεσβιακής ταυτότητας και να εξετάσω την αναπαράσταση μιας μυθοπλασιακής λεσβίας συσχετίζοντας την εικόνα αυτή με την τρέχουσα πραγματικότητα αλλά και υπό το πρίσμα διαφόρων θεωρητικών μοντέλων, που αν και δεν εφαρμόστηκαν στην ολότητά τους αλλά αποσπασματικά, απέδωσαν κατά τι την έντονη συζήτηση των τελευταίων τριάντα ετών γύρω από τον σχηματισμό της λεσβιακής ταυτότητας. Χωρίς να αποδίδω στη συγγραφέα την υπόρρητη παρουσία συγκεκριμένων ολοκληρωμένων θεωρητικών μοντέλων πάνω στα οποία δομήθηκε το έργο, πιστεύω ότι με την ανακοίνωσή μου θα διαφανεί πως το κείμενο, λόγω θέματος, τέμνεται με θεωρητικά ζητήματα και συγκεκριμένες θέσεις κι εγώ συναντώ στοχαστές όπως η Wittig, Kristeva, Fuss.

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο του βιβλίου είναι η απεικόνιση των λεσβιών με τρόπο ώστε να έχει αποφευχθεί η παλαιού τύπου¹ ομογενοποιημένη αναπαράσταση που παρίστανε συλλήβδην τις λεσβίες ως αντιπαθείς, αρρενωπές, παθολογικές παρουσίες πράγμα που οδηγούσε στην αναπαραγωγή στερεότυπων αντιλήψεων γνωστών από τη μαζική κουλτούρα γενικά. Το συγκεκριμένο έργο τονίζει την κανονικότητα της λεσβιακής επιλογής διερευνώντας την συγκρότηση της υποκειμενικότητας μιας νέας, που μεταξύ των άλλων, είναι και λεσβία. Έτσι το βιβλίο δημιουργεί έναν προβληματισμό γύρω από το θέμα της αναπαράστασης της λεσβίας μέσω του λόγου και προτείνει μια εικόνα βασισμένη στην ρευστότητα της υποκειμενικής ταυτότητας παρά στις διχοτομίες αρσενικό/θηλυκό, ετεροφυλοφιλία/ομοφυλοφιλία.

Η Κατίνα, η πρωταγωνίστρια του βιβλίου, μεταστρέφει τη σύνδεση της γυναικείας σεξουαλικότητας-ταυτότητας όχι μόνον με την ετεροφυλοφιλία αλλά και με την μητρότητα και με το οικιακό –ιδιωτικό και τα δύο ως ιερά και απαράβατα συνδεδεμένα μάλιστα συχνά και με το εθνικό στοιχείο. Η Μελά, για την οποία «στα δεκαοχτώ, τα κορίτσια ήταν το πιο

¹ Όπως συμβαίνει με το *Πηγάδι της μοναξιάς*, πράγμα που έχει ήδη συζητηθεί από τους μελετητές.

φυσιολογικό μέρος της ζωής μου : η άγκυρα»,² είναι ήδη συνειδητά λεσβία γυναίκα, δηλαδή άλλοτε βρίσκεται μακράν του ορισμού της Monique Wittig: «μια λεσβία πρέπει να είναι κάτι άλλο, μια μη γυναίκα, ένας μη άνδρας»³ άλλοτε, και κυρίως, οικοδομώντας και αποσυναρμολογώντας ταυτόχρονα τα όρια της λεσβιακής της ταυτότητας, την οποίαν δεν αμφισβητεί αλλά δεν φαίνεται και να περιορίζει. Επιπλέον, η ηρωίδα μεταφέρει τη γυναικεία σεξουαλικότητα από τη σφαίρα του ιδιωτικού στο δημόσιο: προβάλλει δυναμικά το δικαίωμα στην ελεύθερη επιθυμία, στη διάθεση του σώματός της χωρίς περιορισμούς, χωρίς την απαρέγκλιτη υπαγωγή στο εγκλωβιστικό δίπολο ετεροφυλοφιλία/ομοφυλοφιλία- πράγμα που συνιστά μια πολιτική πράξη ακόμη κι αν η ίδια δεν το συνειδητοποιεί ή δεν το κατονομάζει. Οι παράλληλες με την κύρια σχέση της σεξουαλικές εμπειρίες μπορούν να εκληφθούν ως αναζήτηση της ελεύθερης διάθεσης του σώματος (και εδώ εντάσσεται και η απροσδόκητη ετεροσεξουαλική εμπειρία της), πέρα από τα στεγανά σχέσεων που παραπέμπουν στο καθιερωμένο κανονιστικό μοντέλο της κοινωνίας, το μονογαμικό ζευγάρι. Ίσως αυτό να αποτελεί το θεμελιώδες ζητούμενο για μεγάλη μερίδα ομοφυλόφιλων που συνειδητά ή όχι ακολουθούν το αφομοιωτικό μοντέλο (assimilation)⁴ και που προσβλέπουν στην ένταξή τους στον κανονιστικό τρόπο ζωής, με αναγνώριση φυσικά της διαφοράς τους, πράγμα στο οποίο παραπέμπει στο ζευγάρι Κλειώ-Ιωάννα.

Η Κατίνα σε μια στιγμή αμφιβολίας αναγνωρίζοντας μια ουσιοκρατική διάσταση στην λεσβιακή της ταυτότητα -ανάλογη θεωρητική αμφιβολία θέτει η Fuss διερωτώμενη αν είναι δυνατή να αποφευχθεί η ουσιοκρατία – αναφέρει: «Ό,τι και να λένε οι μεταδομιστές, υπάρχει μια βιολογική διάσταση της σεξουαλικότητας».⁵ Εκφράζει έτσι τον προβληματισμό της για την πλήρη αποφυσικοποίηση της σεξουαλικότητας και τους πιθανούς περιορισμούς στους οποίους θα όφειλε πιθανόν να εμπίπτει. Εντούτοις η Κατίνα αναγνωρίζει την μικρότερη σχέση βιολογίας-σεξουαλικότητας ενώ, όπως διαφαίνεται και από τα προσωπικά της βιώματα,

² Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 93.

³ Μ. Wittig, « Δεν γεννιέσαι γυναίκα», μτφρ. Μ. Μηλιώρη, Αθ. Αθανασίου (επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Αθήνα, νήσος, 2006, σ. 409-422 : 413. Φυσικά υποκρύπτεται εδώ και η αντίθεση στην γνωστή φράση της Wittig «Οι λεσβίες δεν είναι γυναίκες», βλ. Παρακάτω.

⁴ «Assimilation or Liberation, Sexuality or Gender», Nikki Sullivan, *A Critical Introduction to Queer Theory*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2003, σ. 22-36 και D. Harris, *The Rise and Fall of Gay Culture*, New York, Hyperion, 1997, σ. 240-242.

⁵ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 176. Την ουσιοκρατική απόχρωση της λεσβιακής σκέψης επεξηγεί η Fuss, ό. π., σ. 545. Είναι δυνατή στο σημείο αυτό μια επέκταση της σκέψης της ηρωίδας προς την απόπειρα μερικής και σκόπιμης χρήσης της ουσιοκρατίας στην υπηρεσία της φεμινιστικής πολιτικής. Πρόκειται για θέσεις επεξεργασμένες από την D. Fuss και την G. Spivak. Η Spivak μάλιστα εισηγείται τον όρο «στρατηγική ουσιοκρατία». Βλ. D. Fuss, *Essentially Speaking Feminism, Nature, and Difference*, Routledge, New York, 1989.

περισσότερο η σεξουαλικότητά της υπήρξε προϊόν σύνθετης αλληλεπίδρασης κοινωνικών, πολιτικών, ταξικών παραγόντων.⁶

Ως προς το εθνικό ελληνικό στοιχείο η λεσβιακή ταυτότητα της Κατίνας Μελά είναι κυρίως χωρικά ετεροπροσδιορισμένη στην κατεξοχόν πατρίδα της τις ΗΠΑ ενώ η Ελλάδα παίζει μικρό ρόλο σε αυτήν την διαδικασία, τόσο σε προσωπικό επίπεδο, όσο και υπό την έννοια ότι η συλλογική ελληνική λεσβιακή ταυτότητα φαίνεται θολή και αδύναμη να δημοσιοποιηθεί και να γίνει αντικείμενο σοβαρής, ενδεδειγμένης, ευρύτερης συλλογικής επεξεργασίας. Αλλά και η λεσβία μητέρα της διαμόρφωσε την δική της λεσβιακή ταυτότητα εκτός Ελλάδας. Όμοια το ζευγάρι των λεσβιών απόκτησε το παιδί τους στο εξωτερικό όπου μάλιστα η σύντροφος της μητέρας διεκδίκησε και έλαβε άδεια γονεϊκή, γεγονός απίστευτο για τα ελληνικά δεδομένα. Η ισχυρότερη σωματική-σεξουαλική σχέση της ήταν εκείνη με την Έβελιν, την ελληνοαυστραλέζα, μια επίσης ημιελληνίδα που τελικά φεύγει. Η Κατίνα δηλώνει «ως Ελληνοαμερικανίδα με χαρακτηρίζει το να μην έχω πατρίδα» και «αυτή η λέξη είναι σεξιστική». Η Θαλασσία Ύλη επισημαίνει την διπλή της – ελληνική και αμερικανική- ταυτότητα. Η διαρκής αναζήτηση χώρου ή πατρίδας ταυτίζεται με την εσωτερική αναγκαιότητα σύστασης της ταυτότητας, η οποία όμως δεν καταλήγει να οριοθετηθεί τοπικά. Η Κατίνα φεύγει από την Αμερική για να βρει στην Ελλάδα, τα προγονικά γυναικεία ίχνη της, αλλά εντέλει αδυνατεί να βιώσει την έννοια της πατρίδας σε έναν κόσμο όπου οι αποστάσεις δεν έχουν καμιά σημασία. Η γυναίκα εδώ παραπέμπει, τηρουμένων των αναλογιών και των διαφορών, στην άπατρι νομάδα της Rosi Braidotti που πέραν του φαλλογοκεντρισμού αναζητά την ανανεωμένη γυναικεία ταυτότητα.⁷

Η αίσθηση που αποκομίζει μια νέα λεσβία της Αμερικής που έρχεται στην Ελλάδα έχοντας ήδη διαμορφωθεί σε ένα λεσβιακό πλαίσιο ικανό σε πρακτικές, τρόπο ζωής, υποκουλτούρα (επομένως και συγκροτημένη λογοτεχνική παράδοση) συνοψίζεται στις ακόλουθες παρατηρήσεις της Κατίνας: «Εδώ όλα βασίζονται στη «διακριτικότητα». Οι λεσβίες σαν κι εμάς, με ξεκάθαρα και ανοιχτά σχέδια για κοινή ζωή σε κοινή θέα δεν υφίστανται. Κρύβονται, ποιος ξέρει. Δεν παντρεύονται πάντως... στον έξω κόσμο συμπεριφέρονται ως φίλες. Φίλες σε στυλ 19^{ου} αιώνα. Φίλες σε στυλ Playboy. Εξαρτάται από το περιβάλλον».⁸ Και για την ελληνική λεσβιακή λογοτεχνία: «Διάβασα ένα ελληνικό

⁶ Αναφέρομαι στην κριτική της J. Butler σχετικά με τη στρατηγική της αποφυσικοποίησης βλ. J. Butler, *Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του φύλου στο λόγο*, μτφρ. Π. Μαρκέτου, Αθήνα, Εκκρεμές, 2008, σ. 202-244: 202.

⁷ Αναφέρομαι στον νομαδισμό της Rosi Braidotti *Nomadic Subjects Embodiment and Sexual Difference In Contemporary Feminist Theory*, New York, Columbia University Press, 1994. Βλ και το μεταφρασμένο άρθρο της «Ενσώματη ταυτότητα, Έμφυλη διαφορά» στο Α. Αθανασίου (επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Αθήνα, Νήσος, 2006, σ. 189-211

⁸ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 47.

μυθιστόρημα για μια καυλωμένη λεσβία», εννοώντας το *Η ερωμένη της*,⁹ και η γνώμη της συμπληρώνεται με αφορμή ένα πριβέ gay και lesbian πάρτυ: «Αυτά με την Μερκούρη, τη Γαλάνη κλπ. με κρατάνε πολύ απέξω, γαμώτο.»¹⁰ Επομένως, ό,τι χαρακτηρίζει τις ελληνίδες λεσβίες είναι ένας περιορισμένος σχετικά χώρος στον οποίον κινούνται με την επίπλαστη κανονικότητα να επικαλύπτει την υπόγεια διαφορετικότητα που δεν αποτολμά την αποκάλυψη. Παράλληλα, μέρος της ευρύτερης, της μαζικής, ελληνικής κουλτούρας εγγράφεται στην λεσβιακή υποκουλτούρα¹¹ και σημασιοδοτείται ιδιαίτερα. Εντούτοις, η υποκουλτούρα αυτή εξακολουθεί να παραμένει μάλλον ασαφής και αφανής, ή τουλάχιστον εμφανής μόνο εντός των πλαισίων της γκέι κοινότητας, καθώς δεν υπάρχουν παρά ελάχιστοι καλλιτέχνες που έχουν αποτολμήσει το coming out δημιουργώντας με καταφανή και παρούσα στο έργο τους την ομοφυλόφιλη ταυτότητά τους. Αυτήν την ασάφεια, την συνενοχική υπόγεια γνώση, νομίζω, υπαινίσσεται και η Κατίνα έχοντας πίσω της την διαφορετική αμερικανική εμπειρία.

Στο βιβλίο ακόμη πλην της κύριας ηρωίδας εμφανίζονται: η περιστασιακή ερωμένη μιας βραδιάς, δυο κοπέλες που η Κατίνα γνωρίζει σε ένα μπαρ και συναναστρέφεται για ένα βράδυ, μια ελληνοαυστραλέζα λεσβία, περιπέτεια της μιας βραδιάς, αλλά κυρίως η φίλη της Αιμιλία και το ζευγάρι Κλειώ-Ιωάννα με το παιδί. Αυτή η τελευταία οικογένεια μοιάζει να μην ανήκει στον ελληνικό μεσοαστικό χώρο όπου φαίνεται να κινείται και ελάχιστα θίγονται τα προβλήματα μιας τέτοιας οικογενειακής δομής στην ομοφοβική ετεροσεξουαλική ελληνική κοινωνία. Όπως έχω προαναφέρει η αρχική σύνθεση της ιδιότυπης οικογένειας έλαβε χώρα αρχικά στην Αγγλία και η επιστροφή στην Αθήνα σήμανε τον πόλεμο αρκετών ετών με την κοινωνία, ο οποίος όμως αποδίδεται συνοπτικά.¹² Η ομοφοβία και η απόρριψη από το περιβάλλον ελάχιστα και ήπια θεματοποιούνται σε βαθμό που κάποιος να αναρωτιέται αν βαδίζουμε σε μια οδό προς την κανονικοποίηση και την αποδοχή των ομοφυλόφιλων σε μια ετεροκανονιστική κοινωνία.¹³ Έτσι η Κατίνα κινείται στον νεφελώδη χώρο των ελληνίδων λεσβιών με μόνο σημείο συνάντησης και ελεύθερης έκφρασης τα μπαρ, για τα οποία δεν σχηματίζει την καλύτερη εικόνα, παρότι εντέλει αποτελούν σημείο αναφοράς για την διαμόρφωση της gay ζωής και κουλτούρας. Πέρα από τις λεσβίες που παρουσιάζονται να κινούνται στα μπαρ και η λεσβιακή ομάδα δεν σηματοδοτείται ιδιαίτερα θετικά: «Υπάρχει

⁹ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 99.

¹⁰ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 199.

¹¹ Η έννοια υποκουλτούρα εδώ αναφέρεται αν και δεν φέρει εκείνα τα γνωρίσματα που την εντάσσουν στον όρο υποκουλτούρα και ειδικά στην γκέι υποκουλτούρα (ή ΛΟΑΤ ή queer υποκουλτούρα). Βλ. D. Hebdige, *Subculture: The Meaning of Style*, Routledge, 1981.

¹² Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 262, 264 Η μάχη με τον περίγυρο αποδίδεται με τις φράσεις «ατσαλένια νεύρα», «παρανοϊκή αισιοδοξία», «να περνάνε... αδελφές».

¹³ Εκτός από τις αντιδράσεις στην οικογένεια ομόφυλων γονιών που αναφέρει εν συντομία η Ιωάννα στην Κατίνα, (βλ. παραπάνω σημ. 14) δύο παραδείγματα καταγράφουν μια μάλλον ήπια ομοφοβία, βλ. σ. 191, 249.

ένας διχασμός, νομίζω, που έχει να κάνει όχι μόνο με τη διαφορά ηλικίας αλλά και με το πώς κατανοεί κανείς την ταυτότητα «λεσβία»...ενώ την παροτρύνουν να πάει σε άλλη ομάδα που «είναι πιο light». ¹⁴ Τέλος, η αναγνώριση του ποιητικού έργου της Θαλασσίας Ύλης και η παρουσία αυτού του καταφανώς λεσβιακού έργου στον «ευπρεπή» ελληνικό-εθνικό λογοτεχνικό κανόνα ανάγεται στο χώρο αποκλειστικά της φαντασίας. Αυτή η μάλλον άτονη πλευρά του βιβλίου αφήνει αιωρούμενα ερωτηματικά αλλά εντέλει η εστίαση στο πρόσωπο της Κατίνας και σε αυτό της μητέρας-Θαλασσίας Ύλης επιτρέπουν τέτοια κενά.

Η λεκτική εκφορά της λεσβιακής της ταυτότητας προς την ξαδέλφη γίνεται αρκετούς μήνες μετά την άφιξη της Κατίνας στην Αθήνα. Ωστόσο, η κύρια εκδήλωση της γλωσσικά λαμβάνει χώρα σε συνθήκες αναταραχής. Στην ερώτηση του αναρχικού τύπου των Εξαρχείων «τι είναι αυτό που σε κάνει να ξεχωρίζεις ως άνθρωπος;» η Κατίνα απαντά «είμαι λεσβία», γεγονός που σημαίνει ότι το κύριο στοιχείο της ταυτότητάς της είναι η λεσβιακή της υπόσταση. Η αλλιώς η πολιτική της ταυτότητα ορίζεται από το ότι είναι λεσβία. Καθώς η απάντηση δίνεται στον κουκουλοφόρο αναρχικό, που δηλώνει ότι «θα πέσει ξύλο», σε ένα διάλογο ταυτοτήτων (όπου αυτός δηλώνεται και από την αμφιέσή του και από το λόγο του ως αντιεξουσιαστής) ανάγεται σε δήλωση αντιστασιακής στάσης ισότιμης με την βίαιη αντίδραση του νέου ενάντια σε έναν κόσμο ετεροκαθορισμένων ταυτοτήτων. Η λεσβία αντιστέκεται στον κόσμο της ετεροκανονικότητας όπως ο αναρχικός στο αστικό κατεστημένο. Με τέτοια στοιχεία είναι δυνατόν η Κατίνα, ως έκφραση μη κανονικής σεξουαλικότητας να προσδιορίζεται ως queer, έστω υπό την ευρύτερη έννοια, ως ταύτιση με την αντίσταση, δηλαδή ως μια θέση διαφοροποίησης προς τον κάθε ηγεμονικό ετεροκανονιστικό λόγο; Θα έλεγα μάλλον όχι εφόσον το queer δεν είναι ταυτότητα και εφόσον προβάλλοντας η ηρωίδα την κατηγορία λεσβία σιωπηρά αποδέχεται την ταυτότητά της (ως λεσβία) δηλαδή επιβεβαιώνει διχοτομίες και αποδέχεται μια ταυτότητα, απόψεις που η queer θεωρία αρνείται (αντίθετη στις ταυτότητες, πολιτική μη σταθερών ταυτοτήτων, αποδιάθρωση διπόλων). Ωστόσο, η προβολή της σεξουαλικής ταυτότητας εντάσσει τη Μελά δυνητικά σε ένα σύνολο ατόμων που διατηρούν τη δυνατότητα της ετεροτοπίας, κατά τη φουκωϊκή έννοια. ¹⁵ Τον όρο εξάλλου χρησιμοποιεί η ηρωίδα προσδιορίζοντας την ποίηση της μητέρας της. ¹⁶ Η Κατίνα επιπλέον αδυνατεί να αποτελέσει έμπρακτη απόδειξη οποιουδήποτε σταθερού παραδείγματος. Λειτουργεί εν μέσω εντάσεων σταδιακά και αλλεπάλληλα κλιμακούμενων και

¹⁴ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 203

¹⁵ Μισέλ Φουκώ, «Ομιλίες και Γραπτά 1984, Περί αλλοτινών χώρων (διάλεξη στη λέσχη αρχιτεκτονικών μελετών, 14 Μαρτίου 1967)», *Architecture, Mouvement, Continuité*, τχ. 50, (Οκτώβριος 1984), σ. 46-49. Η Πέμπτη αρχή των ετεροτοπιών, όπως την ορίζει ο Φουκώ, μπορεί να εφαρμοστεί στη λεσβιακή ομάδα π.χ. σαν αυτήν του βιβλίου, και κατ' επέκταση στην ιδιότητα της λεσβίας.

¹⁶ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 332-3.

αποκλιμακούμενων στις εξομολογήσεις της, αφενός επιχειρώντας να συγκροτήσει μια σταθερή υποκειμενικότητα μέσω της γραφής, αφετέρου αποκαλύπτοντας την πολλαπλότητά της. Έτσι, αντιστέκεται στην «νόρμαλ» σχέση-αντίγραφο της ετεροφυλόφιλης ζωής που της υπόσχεται και της παρέχει η φίλη της Αιμιλία, στο στεγανό της διδακτορικής έρευνας, στον περιορισμό της πατρίδας και της πόλης. Όλο το παραπάνω, νομίζω, είναι μια από τις διαστάσεις του βιβλίου που εμπίπτει στο ευρύ queer πλαίσιο: η έννοια της πολυφωνίας ενάντια σε μια παγιωμένη σταθερότητα: η ύπαρξη εν κινήσει είναι πολυδιάστατη και εγγενώς δυναμική και το υποκείμενο εξελίσσεται συνεχώς. Η ταυτότητα της Κατίνας δυνητικά ανατρεπτική, ρευστή, μη συνεκτική επιβεβαιώνει ότι η αίσθηση ταυτότητας δεν μπορεί παρά να υφίσταται και είναι μάλλον αδύνατη η απόρριψή της.¹⁷ Η Κατίνα γίνεται ένα είδος έκκεντρου υποκειμένου κατά την de Lauretis, εξαιτίας της έκκεντρης οπτικής που στηρίζει την ικανότητά της να μετατοπιστεί πέραν των ιδεολογικών και των χωρικών σημάνσεων του «σπιτιού». Ωστόσο, ο σεξουαλικός προσανατολισμός ως μέρος της γενικότερης σεξουαλικότητάς της παραμένει για την ηρωίδα περισσότερο σταθερός και ευκολότερα προσδιορίσιμος, όπως φαίνεται και από τον αρθρωμένο λόγο της, αν και η ρευστότητα υποβάλλεται και σε αυτήν την έκφραση της ταυτότητας με την αναφερόμενη αιφνίδια ετεροσεξουαλική εμπειρία της ηρωίδας (που δεν είναι η μοναδική τέτοια εμπειρία).

Όμοια και η «Θαλασσία Ύλη», γιατί ας μην λησμονούμε ότι είναι η κύρια λεσβιακή παρουσία του βιβλίου, μετά την Κατίνα, δεν περιορίζεται σε πλαίσια. Σε μια τηλεφωνική της συνέντευξη, μεταφρασμένη μεταθανάτια από την κόρη της, υποστηρίζει ότι το βραβείο της αφαιρεί «την αίγλη του περιθωρίου της άλλης ματιάς που ήταν ως τώρα η απαρέγκλιτη συνθήκη του λόγου σου» και την καθιερώνει ως θεσμό. Πρόκειται επίσης για μια αντιπαράθεση σε έναν θεσμικό άρα υποστηρικτικό στις ηγεμονικές θέσεις λόγο. Όπως υπογραμμίζει η Θαλασσία Ύλη δηλώνοντας «είμαι γυναίκα, είμαι λεσβία, είμαι μητέρα, είμαι της λευκής φυλής, είμαι ένα εθνικό υποκείμενο, είμαι ποιήτρια, είμαι ενός άλφα ή βήτα ταξικού χώρου», το υποκείμενο χαρακτηρίζεται από πολλαπλότητα, συγκροτείται από ταυτότητες συχνά αλληλοσυγκρουόμενες μεταξύ τους: «όλος αυτός ο αγώνας για την απόκτηση ταυτότητας 'δεν είμαι αυτό, είμαι το άλλο' μειώνει τις δυνατότητες του γίνεσθαι».¹⁸ Η λεσβιακή υπόσταση της ποιήτριας είναι μέρος μιας σύνθετης ταυτότητας πράγμα που ισχύει και για την κόρη της. Ο συνδυασμός γυναίκα-λεσβία, αν και εμμέσως δείχνει την παραδοχή των διπόλων, η Θαλασσία Ύλη δηλώνει αναφορικά με την κρίση της

¹⁷ Βλ. D. Fuss, ό. π., σ. 551.

¹⁸ D. Fuss, «Λεσβιακές και γκέι θεωρίες :το πρόβλημα της πολιτικής της ταυτότητας», στο Α. Αθανασίου (επιμ.), ό. π., σ. 548. Η Fuss βέβαια θεωρεί ότι με την αποδοχή μιας τέτοιας υποκειμενικότητας το πρόβλημα μετατίθεται από το εντός της ταυτότητας στη σύγκρουση μεταξύ των ταυτοτήτων. Για τη φράση της Ύλης βλ. Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 383.

Wittig (Οι λεσβίες δεν είναι γυναίκες)¹⁹ : «Ωραία, ας μην είναι γυναίκες οι λεσβίες. Δεν είναι κάτι άρα θα μπορούσαν να είναι πάρα πολλά... Η έκφραση της άρνησης υπονοεί την απόρριψη της ταυτότητας και εγκαινιάζει μια διαδρομή με τους πιο απίθανους συνοδοιπόρους.»²⁰ Η φράση αυτή αποδομεί τα σταθερά όρια της ταυτότητας και εγκαθιδρύει το γίνεσθαι, μια διαρκή αναζήτηση των ορίων της υποκειμενικότητας και της σεξουαλικότητας με τον τρόπο που ψάχνουν οι δυο γυναίκες στο ποίημα «Οριστώ».²¹

Παραμένοντας στην λεσβία-ποιήτρια Θαλασσία Ύλη δεν μπορώ να αποφύγω τον συσχετισμό με την Olga Broumas, την ελληνοαμερικανίδα λεσβία ποιήτρια γεννημένη και αυτή σε νησί αλλά με σπουδές στην Αμερική της οποίας η ταυτότητα αλλά και η ποίηση τροφοδοτείται από το αμερικανικό στοιχείο αλλά και το ευρωπαϊκό παρελθόν. Η γυναικεία και λεσβιακή εμπειρία, η έντονα πολιτική στάση που συμπλέκει το ατομικό και το συλλογικό βίωμα, την προσωπική εμπειρία στις συγκεκριμένες έντονα φορτισμένες ιστορικές στιγμές, η ανάδειξη της δυναμικής της γυναικείας εναλλακτικής ποιητικής φωνής, όλα τα παραπάνω αποτελούν τα κοινά γνωρίσματα που εντοπίζω μεταξύ της πλασματικής Θαλασσίας Ύλης και της πραγματικής Broumas. Πολύ περισσότερο από την ποίηση της Carol Ann Duffy και της Adrienne Rich, αλλά και από το έργο των αναφερόμενων στο βιβλίο ποιητριών Sexton και Plath, τα παρατιθέμενα ποιήματα της Δημητρακάκη δια λόγου της Θαλασσίας Ύλης είναι συγγενή με αυτήν των Broumas και Rich. Επιλέγω ωστόσο την Broumas εξαιτίας της καταγωγής και πορείας της που παραπέμπει στη Θαλασσία Ύλη. «Δείξε μου την Παλαιστίνη/ δείξε μου αυτό που λέμε το Ισραήλ.../ είναι στίχοι της μυθοπλασιακής ποιήτριας, «το Σοβέτο, η Παλαιστίνη, η Νότια/ Αμερική που η ομορφιά και γονιμότητά τους/ηλεκτρίζουν την γκέτο-ποιημένη μας συνείδηση/» και «τι θάχες να πεις, αν σε ρωτούσε μια ποιήτρια/ που της αφαίρεσαν τη γλώσσα και τα νύχια, που/ οι θηλές της/γίναν κρατήρες με στάχτη, για την ελευθερία σου;»²² ενώ η Θαλασσία Ύλη γράφει: «προς τιμήν της/έχοντας μετρήσει δεξαέξι ηφαίστεια στη Μεσόγειο/πέντε απ' αυτά φτιαγμένα από υλοποιημένους, δημόσιους πολέμους».²³ Τέλος, στην ενδεικτική αυτή σύγκριση αναφέρω το ποίημα της Broumas “The Massacre” («Η σφαγή») που βρίσκω σύμφωνο με τις αντιλήψεις της Ύλης όπως παρουσιάζονται στις συνεντεύξεις της: «Αν ήμουν Μαύρη,/που είμαι,/αν ήμουν Εβραία,/που

¹⁹ M. Wittig, “The Straight Mind”, *Feminist Issues* I, (καλοκαίρι 1980), σ. 101-110.

²⁰ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 383.

²¹ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 338.

²² Το ποίημα «Εσπερινός»/ *Enensong* από τη συλλογή *Perpetua*, 1989, σε μετάφραση. Ν. Σερεμετάκη βρίσκεται στο βιβλίο της Ν. Σερεμετάκη, *Διασχίζοντας το σώμα. Πολιτισμός, Ιστορία και φύλο στην Ελλάδα*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1997, σ. 201.

²³ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 321.

είμαι,/Ιρλανδή, Παλαιστίνια,/ιθαγενής ή μιγάδα/που είμαι, είμαι,άστεγη αγνοούμενη,/μετανάστρια ή λεσβία-/».²⁴

Ως προς τη μητρότητα, όπως προκύπτει από τις αφηγήσεις της Κατίνας για την έγγαμη ετεροφυλόφιλη ζωή της μητέρας της, η ετεροφυλοφιλία και επομένως πατριαρχική οικογένεια έχουν δεσμεύσει και υποτάξει στην ετεροκανονικότητά τους την μητρότητα. Η διάρρηξη της σύνδεσης ετεροφυλόφιλη και μητέρα επιτυγχάνεται μέσω της νέας σύζευξης λεσβία και μητέρα εγκαθιστώντας μια εναλλακτική δυναμική που αντανακλά τόσο και κυρίως στην μητέρα-λεσβία-ποιήτρια όσο και -λιγότερο- στις μητέρες-ζευγάρι λεσβιών με το αγόρι στην εφηβεία.²⁵ Στην μητέρα της Κατίνας επισυνάπτεται και η ιδιότητα της ποιήτριας η οποία μεταφέρει δημόσια το λόγο πέρα από τη σφαίρα του ιδιωτικού με το οποίο συνήθως συνδέεται η ιδιότητα της ετεροφυλόφιλης μητέρας. Με αυτό το πρότυπο μητέρας θέλει να επικοινωνήσει η Κατίνα ενισχύοντας την έννοια του πολιτικού, όπως θα δούμε παρακάτω, και συνάπτοντας την λεσβιακή ιδιότητα αλλά και την μητρότητα, δηλαδή κάθε είδους γυναικεία σχέση ερωτική/συναισθηματική με την αντίσταση στην πατριαρχία και την σαθρή οικογενειακή δομή, έτσι όπως την παρακολουθούμε στο βιβλίο.²⁶ Η σχέση με τη μητέρα ρητή ή υπόρρητη διατρέχει τη ζωή και τη σκέψη της Κατίνας και αποτελεί βασική συνιστώσα στη συγκρότηση της ταυτότητάς της ως λεσβίας. Το αγαπημένο βιβλίο της Κατίνας είναι το *Sleepy Life*, η ιστορία μιας νέας γυναίκας που δεν μπορεί να κοιμηθεί παρά μόνο στην αγκαλιά της μητέρας της και για το οποίο η ηρωίδα δεν θυμάται το τέλος, όπως δεν καταλήγει και η ίδια σε μια ήρεμη αυτοσυνειδησία έως το τέλος του έργου.

Όπως διαφαίνεται ήδη από όλα τα παραπάνω, η λεσβιακή ταυτότητα της ηρωίδας Κατίνας Μελά συγκροτείται κατά το μεγαλύτερο ποσοστό διαμέσου της μητέρας και της χώρας και βέβαια με όχημα τη γραφή και την ανάγνωση. Ενώ ο πρώτος άξονας παραμένει σταθερά αμετάβλητος, ο δεύτερος από την αρχή παραπαίει, για να αποδειχτεί στο τέλος ασταθής και διαρκώς μεταβαλλόμενος, όπως εξάλλου και η συνολική ταυτότητα της Κατίνας, και ο τρίτος –η γραφή– δηλώνει, με τα συμπλεκόμενα είδη του (ημερολογιακή γραφή, ηλεκτρονική επιστολογραφία, ανακοίνωση) και με τη ρητορική του, τη ρευστότητα του υποκειμένου και των ορίων του, συνακολουθείται από την ανάγνωση η οποία ουσιαστικά εγγράφει την αναγνώστρια Μελά φέροντάς την προς τη μητέρα της και διαμέσου του ποιητικού μητρικού λόγου στην ανθρωπότητα, συνδυάζοντας ατομικό και συλλογικό στο επίπεδο των βιωμάτων, των δικαιωμάτων και των διεκδικήσεων.

²⁴ Το ποίημα στο βιβλίο και σε μετάφραση της Ν. Σερεμετάκη, ό. π., σ. 223.

²⁵ Για το Λίνουρ βλ. Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 226.

²⁶ Alice Echols, “The new feminism of Yin and Yang Radical Feminism vs. cultural feminism”, στο Ann Snitow, Chr. Stansell, Sh. Thompson (επιμ.), *Power and the Politics of Desire*, New York, Monthly Review Press, 1983, σ. 439-459. Αναφέρομαι επίσης σε παρόμοιες θέσεις της Adr. Rich.

Η σύνδεση της Μελά με την μητέρα της είναι ορατή: η ξαδέλφη της λέει: «ίσως γι αυτό έγινες λεσβία, επειδή είχες τέτοια ψύχωση με τη μάνα σου»²⁷, εκπροσωπώντας τον παθολογικό λόγο περί αιτίων του λεσβιασμού. Η Αιμιλία υποστηρίζει ότι: «έχω φάει κόλλημα με τη μητρότητα και καλά θα κάνω να ξεκολλήσω. Εάν ξεκολλήσω θα δω τον κόσμο με άλλα μάτια και θα φύγει ένα τεράστιο βάρος από πάνω μου»²⁸ εκφράζοντας μια άλλη εμμονή της Κατίνας που η Αιμιλία, λεσβία η ίδια, δεν την συνδέει με την αιτία του λεσβιασμού αποφεύγοντας οποιαδήποτε σύνδεση λεσβιασμού-παθολογίας.²⁹ Η ίδια η Κατίνα προσδιορίζει τις συνιστώσες που λειτούργησαν καίρια για την παγίωση της λεσβιακής της ταυτότητας: «η μεγάλη ζωή με τη μητέρα μου και [η] μικρότερη ζωή με την Ταμάρα. Μέχρι τα συμβάντα αυτά η διαφορετικότητά μου ήταν υπόθεση θεωρητική... ή σχεδόν θεωρητική. Μετά τα συμβάντα εξελίχθηκε σε ένα πεδίο μάχης, σ' αυτό το καθημερινό θέατρο όπου υποδύομαι όλες τις αντίπαλες δυνάμεις».³⁰ Όπως επίσης η ίδια αναφέρει, η κρίσιμη καμπή στη ζωή της, «η κορύφωση της ζωής μου»³¹ υπήρξε η μια και μοναδική σεξουαλική επαφή με τη μητέρα της. Στο βιβλίο πέρα από την κόρη, την μητέρα και την απύσχα μητέρα της μητέρας, ένα σύστημα γυναικών κινείται γύρω από την Κατίνα: οι σύντροφοί της, οι πολύτιμες φίλες της, η ξαδέλφη, η θεία της. Η γυναικεία ομοκοινωνικότητα, οι δεσμοί αγάπης και συμπαράστασης μεταξύ γυναικών είναι συχνά διακριτά στο βιβλίο, όπου οι σκιώδεις ή αρνητικές αντρικές παρουσίες τείνουν να εξοβελιστούν, χωρίς όμως να προβάλλεται κάποιας μορφής λεσβιακή ανωτερότητα ή λεσβιακός σεπαρατισμός.³²

Θεωρητικά λοιπόν, με βάση τα παραπάνω, είναι επιτρεπτή μια αναγωγή στην Adrienne Rich, στην οποία εξάλλου υπάρχει μνεία στις συνεντεύξεις της Θαλασσίας Ύλης και υποτιθέμενη σχέση του έργου τους.³³ Πρόκειται για το λεσβιακό συνεχές (lesbian continuum), την δυνατότητα συνύπαρξης όλων των γυναικών ή έστω ενός δικτύου γυναικών που αλληλοστηρίζονται και μοιράζονται εμπειρίες και συναισθήματα και πέραν του ερωτικού. Στη θεωρία της Rich η έννοια λεσβία σημαίνει περισσότερο από μια σεξουαλική πρακτική, μια ιδεατή μορφή του φεμινισμού, ένα όριο ισχυρά συναισθηματικό που οι γυναίκες μπορούν

²⁷ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 243.

²⁸ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 294.

²⁹ Χρησιμοποιώ τον όρο λεσβιασμός ως ταυτόσημο με τον όρο λεσβιακή υπόσταση-ταυτότητα και όχι όπως τον προσδιορίζει η θεωρία, π.χ. της Rich.

³⁰ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 314.

³¹ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 306. Και λίγο παραπάνω η Κατίνα σκέφτεται ανάμεσα στις πιθανές απαντήσεις στον αναρχικό των Εξαρχείων «η μάνα μου ήταν διάσημη λεσβία ποιήτρια» ή «το έχω κάνει με τη μάνα μου», ό. π., σ. 298.

³² Παραμένουν ο Φραγκίσκος, αδελφός της Κατίνας, ο οποίος όμως δεν είναι παρά χάρτινη παρουσία, καθώς απουσιάζει αλλά και τείνει να αποτελεί μια μη-πατριαρχική αντρική φιγούρα, ο γκέι Μάξιμος, δεν παίζει σημαντικό ρόλο στο έργο, και πάνω απ' όλους υπάρχει ο Λίνουρ, ο οποίος όμως δεν είναι ακόμη άντρας, αλλά αγόρι και μάλιστα με μητέρες ένα ζευγάρι λεσβιών.

³³ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 365.

να μοιραστούν λόγω κοινής εμπειρίας.³⁴ Στο λεσβιακό συνεχές της Rich η σχέση με τη γυναίκα ταυτίζεται με την επιστροφή στη μητέρα η οποία εν προκειμένω ήταν λεσβία και η οποία και λεκτικά μέσω του ψευδωνύμου (Θαλασσία Ύλη - Μαρίνα Χωματά) επιχειρούσε να επιστρέψει στη δική της μητέρα δημιουργώντας γενεαλογικά ένα γυναικείο σύμπαν.³⁵ Η σύνδεση αυτή τριών γενεών γυναικών ανακαλεί το ποίημα «Χιονάτη» (Snow White) της Broumas στο οποίο η γυναικεία γενεαλογία της αγάπης –χωρίς προφανές ερωτικό στοιχείο- διασπάται από τον ετεροφυλοφιλικό έρωτα ο οποίος εντέλει αποδεικνύεται ξένος και ανεπαρκής μπροστά στην γυναικεία ομοκοινωνικότητα.³⁶ Επιστροφή στην μεγαλύτερης ηλικίας ερωμένη-μητέρα απαντά και σε άλλο ποίημα της Broumas το οποίο διαλέγεται με το ομότιτλο και όμοιας θεματικής ποίημα της Sexton “Rapunzel”.³⁷

Παράλληλα, η κακή σχέση της ίδιας της ηρωίδας αλλά και της μητέρας της με τον πατέρα, την πατρική εξουσία και την πατριαρχική οικογένεια έχουν ως απότοκο μια ισχυρή αντίσταση σε αυτά τα εξουσιαστικά στερεότυπα: «καλύτερα να πεθαίνουν νωρίς οι πατεράδες, ιδιαίτερα οι πατεράδες των κοριτσιών...ο θάνατος ενός πατέρα μειώνει την καταπίεση μιας νέας γυναίκας κατά 60%. Μιας νέας λεσβίας κατά 80%».³⁸

Τόσο η αντίθεση με την πατριαρχική εξουσία, ταυτισμένη με το Συμβολικό, όσο και η σεξουαλική εμπειρία με την μητέρα η οποία εκτός από λεσβία είναι και ποιήτρια μπορούν, ως ένα βαθμό, να υποστηριχτούν από τις θεωρητικές θέσεις της Κρίστεβα. Ξεκινώντας από το γεγονός ότι η Θαλασσία Ύλη συγκεντρώνει δύο ιδιότητες (μητρότητα και ποίηση) που κατά την Κρίστεβα είναι προνομιακές μέσα στα όρια του Συμβολικού, δηλαδή του Νόμου του Πατέρα, καταλήγουμε στη θεώρηση της ποιητικής γλώσσας ως πράξης «του αμφιλεγόμενου εν εξελίξει υποκειμένου, ισοδύναμου με την αιμομιξία».³⁹ Η ποίηση της μητέρας Θαλασσίας Ύλης αποτελεί μια απόπειρα –αμφισβητήσιμη ωστόσο τόσο στην πράξη όσο και στις θεωρητικές της προκείμενες- ανάκτησης του μητρικού σώματος και διάρρηξης του πατρικού νόμου. Η κόρη χρησιμοποιεί τον ποιητικό λόγο μέσω της μητέρας της σε μια μεταγλώσσα που επιχειρεί να ερμηνεύσει όλα τα παραπάνω και να αποδώσει την μητρική πραγματικότητα,

³⁴ A. Rich, “Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence”, *Blood, Bread and Poetry*, Norton Paperback, New York 1994.

³⁵ Mary Carruthers, “The Re-vision of the Muse : Adrienne Rich, Audre Lorde, Judy Grahn, Olga Broumas”, *Hudson Review* 36 (1983), 293-322 : 294-5. Εκεί δίνονται και ορισμοί του όρου λεσβία που, ως ένα βαθμό, ανταποκρίνονται στη σχέση κόρης –μάννας στο βιβλίο της Δημητρακάκη.

³⁶ O. Broumas, *Beginning with O*, New Haven and London, Yale University Press, 1977, σ. 69-71.

³⁷ A. Sexton, *The Complete Poems*, Boston, Houghton Mifflin 1981 σ. 244-49 και O. Broumas, ό. π., σ. 59-60. Ωστόσο το ζεύγος μητέρα – κόρη αντικαθίσταται από την ίση συνύπαρξη του ζεύγους γυναικών στην ποίηση της Θαλασσίας Ύλης.

³⁸ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 47-48.

³⁹ J.Kristeva, *Desire in Language. A Semiotic Approach to Literature and Art*, επιμ. Leon S. Roudiez, μτφρ. Thomas Gorz, Alice Jardine, Leon S. Roudiez, Columbia University Press, N York 1980, σ. 136.

ενώ αναζητά το μητρικό σώμα ως τον φορέα του συνόλου των νοημάτων.⁴⁰ Ωστόσο, καμία περαιτέρω θέση της Κρίστεβα της οποίας η συνολική αντίληψη έχει δεχτεί επικρίσεις και ανατροπές,⁴¹ δεν μπορεί να λειτουργήσει ως θεωρητική θεμελίωση, επειδή η Κρίστεβα αφενός θεωρεί μη βιώσιμη πολιτισμικά την ομοφυλοφιλία αφετέρου την ερμηνεύει ως ψυχωτική κατάσταση και η ψύχωση εδράζεται στη ρήξη με τον πατρικό νόμο και στη συγκρότηση του «εγώ» στη βάση μιας μελαγχολίας που προέρχεται από το χωρισμό με το μητρικό σώμα.⁴² Παρά τη μελαγχολική διάθεση της ηρωίδας, η ψύχωση δεν βρίσκει καμία εφαρμογή και μάλιστα η ίδια η Κατίνα αποκλείει κάθε συσχετισμό λεσβιασμού-παθολογίας στο έργο της μητέρας της.⁴³ Μπορούμε ωστόσο να επικαλεστούμε εδώ την θέση της Fuss βασισμένη στην άποψη του Freud περί πένθους: η απώλεια της μητέρας και το πένθος οδηγούν την Κατίνα στην ταύτιση με το απωλεσθέν μητρικό αντικείμενο στις απόπειρές της να διαχειριστεί το πένθος της. Η διαδικασία ταύτισης ξεκινά από τον στόχο του ταξιδιού στην Ελλάδα (μητρικές, γυναικείες ρίζες) και καταλήγει στην αποκαλυπτική ανακοίνωση.⁴⁴

Σχετικά με τη γραφή και την ανάγνωση ως πρωτεύοντα στοιχεία στην οριστικοποίηση χαρακτηριστικών της ταυτότητας η Κατίνα με το πρωτοποριακό θέμα της διατριβής της επιδιώκει να εγκαθιδρύσει μια μεταγλώσσα για τον λεσβιακό λόγο, την λεσβιακή ποίηση, να γίνει δηλαδή το ομιλών υποκείμενο που αντιστέκεται στο ψευδοδίλημμα της υποχρεωτικής ετεροφυλοφιλίας «ή είσαι στρέιτ ή δεν είσαι τίποτα».⁴⁵ Η γραφή επίσης είναι το μοναδικό μέσο με το οποίο διαμορφώνεται η ταυτότητα της Θαλασσίας Ύλης, της οποίας ο λεσβιασμός είναι κατεξοχήν λογοθετικός για τους αναγνώστες της. Η ταυτότητα της Θαλασσίας Ύλης γράφεται μέσα από την ποίησή της και επανεγγράφεται μέσω της ανάγνωσης στον ψυχισμό της Κατίνας η οποία επανεπεξεργάζεται στοιχεία της μητρικής ταυτότητας και τα χρησιμοποιεί ως ψηφίδες στη διαδικασία συγκρότησης της δικής της υποκειμενικότητας. Παράλληλα, η Κατίνα κινείται μεταξύ δύο εκ διαμέτρου αντίθετων γλωσσικών ειδών: αυτό των ημερολογίων και μείλ και του επιστημονικού. Στην πρώτη περίπτωση προέχουν η αμεσότητα της βιωμένης εμπειρίας, οι σκέψεις για την πρόσληψη του παρελθόντος και του

⁴⁰ J.Kristeva, *Desire in Language. A Semiotic Approach to Literature and Art*, ό. π., σ.135. Βλ. και J. Butler, *Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια 2009, σ. 114 για τις αντιρρήσεις στο θέμα.

⁴¹ Βλ. J. Butler, ό. π., σ. 114 κ. ε.

⁴² Βλ. αναφορές στην Κρίστεβα και την μελαγχολία ή την ψύχωση στο βιβλίο σ. 343, 370.

⁴³ Η αναντιστοιχία λόγων-βιώματος όμως υπάρχει στο βιβλίο, εφόσον η Κατίνα ανάγει το ερωτικό βίωμα με τη μητέρα της ως κορυφαία στιγμή της ζωής της και παρουσιάζεται εξαρτημένη από τη μητρική προσωπικότητα. Ωστόσο η ίδια η ηρωίδα δεν το θεωρεί παθολογικό όπως και την προέλευση της ομοφυλοφιλίας της.

⁴⁴ Βλ. D. Fuss, *Identification Papers*, Routledge, New York, 1995.

⁴⁵ M. Wittig, "The Straight Mind", *Feminist Issues*, v. 1, n. 1 (summer 1980), σ. 107. Παρότι η M. Wittig θεωρεί ότι το να μιλούν οι γκέι, οι λεσβίες οι γυναίκες συνιστά αντίφαση διότι γλωσσικά καταφάσκουν σε έναν εαυτό που δεν μπορεί να υπάρχει στη γλώσσα που τον καταφάσκει. Ως σχετικό υποκείμενο η λεσβία δεν μπορεί να πει «εγώ».

παρόντος, δηλαδή της πραγματικότητας και ο προσωπικός λόγος γίνεται εξομολογητικός, διαμορφώνοντας την ατομική μυθολογία της Κατίνας και σχηματίζοντας την ταυτότητά της.⁴⁶ Είναι δυνατός στο σημείο αυτό ο συσχετισμός αυτού του λόγου με τον αντίστοιχο στο λεσβιακό έργο *Η ερωμένη της*.⁴⁷ Στη δεύτερη περίπτωση η ανάγνωση της ποίησης καθοδηγεί την επιστημονική μεταγλώσσα της Κατίνας στην ανακοίνωσή της στην οποία το αντικειμενικό συνάπτεται με το προσωπικό καθιστώντας έτσι διάτρητη την επιστημονικότητα του κειμένου της. Η ειρωνική οπτική της Κατίνας λαμβάνει θέση απάντησης στην απόπειρα σύζευξης της συχνά υπερτροφικής θεωρίας με το υποκείμενο, μια αμφιλεγόμενη προσέγγιση όπου το υποκειμενικό απρόσμενο βίωμα τείνει να καταργήσει ή να επαληθεύσει, μέσα από δύσκολες βιωματικές διαδικασίες τις θεωρητικές βάσεις. Οι πολλαπλές γραφές αποτελούν σήμανση των πολλαπλών ταυτοτήτων που δεν καλούν σε επιλογή αλλά συνυπάρχουν.

Ωστόσο, πέρα από τα παραπάνω, έχουμε να κάνουμε με την ταυτότητα μιας λεσβίας σε ένα έργο μυθοπλασίας που μας παρέχει την δυνατότητα να ασχοληθούμε με τη λεσβία ως μυθοπλασιακή κατασκευή αλλά και με τη σχέση αυτής της εικόνας με την πραγματικότητα. Επομένως, δεν είναι δυνατόν τα παραπάνω να εκληφθούν ως κανόνας. Πρόκειται για μια ταυτότητα προσωπική με σημαίνουσες ιδιαιτερότητες. Μπορούμε όμως να αναγνωρίσουμε στοιχεία που αφορούν στην καθημερινότητα της πλειοψηφίας των Ελληνίδων λεσβιών και συντελούν σε μια γενική απόδοση της εικόνας τους: προσποίηση και κρυφή ζωή, μπαρ, διαδικτυακές γνωριμίες μέσα από τα κατάλληλα sites. Η συγκρότηση της λεσβιακής ταυτότητας συνιστά εντέλει μια προσωπική περιπέτεια συχνά στο χώρο του φαντασιακού στην οποίαν το συρρικνωμένο συλλογικό διαδραματίζει μικρό ρόλο περιορισμένο, για την πλειοψηφία, κυρίως στα μπαρ. Η μειονότητα αναλαμβάνει την εκπροσώπηση τόσο της σιωπηλής πλειοψηφίας όσο και της μαχητικής μειοψηφίας: συμμετοχή στη διοργάνωση του ετήσιου gay pride, φεστιβάλ ταινιών, ημερίδες, ανοιχτά πάρτι, εκδηλώσεις, ιστοσελίδες στο διαδίκτυο. Παράλληλα, η ύπαρξη κοινοτήτων, δηλαδή όχι οργανωμένων ομάδων, αλλά δικτύων ισχυρών και σταθερών κοινωνικών σχέσεων, επιτρέπει την διαπραγμάτευση της λεσβιακής ταυτότητας στη βάση ενός αριθμού ατόμων με κοινή σεξουαλικότητα, διαφορετική από την επιβεβλημένη κυρίαρχη ετεροκανονικότητα.⁴⁸ Στο βιβλίο η λεσβιακή ομάδα στην οποίαν επιχειρεί να συμμετάσχει η Κατίνα της φαίνεται μάλλον σκληροπυρηνική

⁴⁶ Όπως ισχύει και για το πρώτο ελληνικό λεσβιακό μυθιστόρημα που έχει συντεθεί σε ημερολογιακή γραφή και το οποίο συνδυάζει γραφή και συγκρότηση ταυτότητας υποκειμένου. Βλ. την παρατήρηση της επιμελήτριας Χ. Ντουσιά, Ντόρα Ρωζέττη, *Η ερωμένη της*, επιμ.-επίμετρο Χρ. Ντουσιά, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2005, σ. 229.

⁴⁷ Βλ. τις παρατηρήσεις της Χ. Ντουσιά στο επίμετρο της έκδοσης, Ντόρα Ρωζέττη, *Η ερωμένη της*, επιμέλεια-επίμετρο Χρ. Ντουσιά, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2005, σ. 231.

⁴⁸ Β. Καντσά, «Ορατά αόρατες, αόρατα ορατές : δυο όψεις της λεσβιακής παρουσίας στην Ελλάδα», Athens Pride, ημερίδα *Σεξουαλικότητες και Φύλα: Λεσβιακές, Γκέι, Αμφί, Τρανς και Queer Κοινότητες στην Ελλάδα*, Σάββατο 9 Μάη 2009 και Β. Καντσά, ό. π.

ή και απόλυτη, όπως είδαμε να δηλώνεται έμμεσα. Τα πράγματα, κατά τη γνώμη μου, έχουν πολύ αργούς ρυθμούς και χαρακτηρίζονται από έλλειψη δυναμικής και έντονης εκπροσώπησης, εννοώντας τόσο τη λογοτεχνική παρουσία, τις μεταφράσεις, όσο και την θεωρητική υποστήριξη θέσεων αλλά και γενικότερα την συγκρότηση μιας αισθητής υποκουλτούρας παράλληλης με την «κανονική» κοινά αποδεκτή κουλτούρα. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα η ενσώματη συμμετοχή και η επώνυμη ανάληψη ευθύνης σε συλλογικές εκδηλώσεις κάθε τύπου είναι ισχνή.⁴⁹ Η αναγκαιότητα για μια πολιτική δράσης εκφράζεται και από την Θαλασσία Ύλη: «δεδομένων των κοινωνικών συνθηκών το να είσαι λεσβία δεν μπορεί να είναι αμιγώς «προσωπική ζωή».⁵⁰

Μέσα από το παρόν βιβλίο παρέχεται στη σύγχρονη ελληνική πεζογραφία το μοναδικό παράδειγμα σκιαγράφησης μιας σύγχρονης, νέας λεσβίας στην σύγχρονη Αθήνα. Επιχείρησα να παρουσιάσω και να ερμηνεύσω την λεσβιακή ταυτότητα μιας σύγχρονης αλλά μυθοπλασιακής λεσβίας συσχετίζοντας την εικόνα αυτή με την τρέχουσα πραγματικότητα αλλά και υπό το πρίσμα διαφόρων θεωρητικών μοντέλων, που αν και δεν εφαρμόστηκαν στην ολότητά τους αλλά αποσπασματικά, απέδωσαν κατά τι την έντονη συζήτηση των τελευταίων τριάντα ετών γύρω από τον σχηματισμό της λεσβιακής ταυτότητας. Θέλω να κλείσω τονίζοντας το εύρος των θεωρητικών θέσεων, αναζητήσεων και αντιπαραθέσεων στην ξένη βιβλιογραφία, από την οποία ένα εξαιρετικά ελάχιστο δείγμα έχει μεταφερθεί στα ελληνικά ενώ ταυτόχρονα ο αντίστοιχος θεματικός ελληνικός λόγος λίγα έχει να επιδείξει.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

- 1) Αθ. Αθανασίου (επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Αθήνα, νήσος, 2006
- 2) Α. Αποστολίδου, « Ενσώματη συμμετοχή : υποκειμενοποίηση και queer συλλογικότητα στη σύγχρονη Ελλάδα», Athens Pride, ημερίδα *Σεξουαλικότητες και Φύλα : Λεσβιακές, Γκέι, Αμφί, Τρανς και Queer Κοινότητες στην Ελλάδα*, Σάββατο 9 Μάη 2009.
- 3) Rosi Braidotti *Nomadic Subjects Embodiment and Sexual Difference In Contemporary Feminist Theory*, New York, Columbia University Press, 1994.
- 4) J. Butler, *Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του φύλου στο λόγο*, μτφρ. Π. Μαρκέτου, Αθήνα, Εκκρεμές, 2008.
- 5) J. Butler, *Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια 2009.

⁴⁹ Βλ. για την ενσώματη συμμετοχή αλλά αναφορικά με τους άντρες Α. Αποστολίδου, «Ενσώματη συμμετοχή: υποκειμενοποίηση και queer συλλογικότητα στη σύγχρονη Ελλάδα», Athens Pride, ημερίδα *Σεξουαλικότητες και Φύλα : Λεσβιακές, Γκέι, Αμφί, Τρανς και Queer Κοινότητες στην Ελλάδα*, Σάββατο 9 Μάη 2009.

⁵⁰ Α. Δημητρακάκη, ό. π., σ. 365.

- 6) Mary Carruthers, “The Re-vision of the Muse : Adrienne Rich, Audre Lorde, Judy Grahn, Olga Broumas”, *Hudson Review* 36 (1983).
- 7) T. de Lauretis, “Eccentric Subjects: Feminist Theory and Historical Consciousness”, *Feminist Studies* 16, no. 1 (Spring 1990).
- 8) Β. Καντσά, «Ορατά αόρατες, αόρατα ορατές: δυο όψεις της λεσβιακής παρουσίας στην Ελλάδα», Athens Pride, ημερίδα *Σεξουαλικότητες και Φύλα: Λεσβιακές, Γκέι, Αμφί, Τρανς και Queer Κοινότητες στην Ελλάδα*, Σάββατο 9 Μάη 2009.
- 9) J. Kristeva, *Desire in Language. A Semiotic Approach to Literature and Art*, επιμ. Leon S. Roudiez, μτφρ. Thomas Gorz, Alice Jardine, Leon S. Roudiez, Columbia University Press, N York 1980.
- 10) Annamarie Jagose, *Queer Theory*, Melbourne, Melbourne University Press, 1996.
- 11) A. Rich, “Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence”, *Blood, Bread and Poetry*, Norton Paperback, New York 1994.
- 12) Nikki Sullivan, *A Critical Introduction to Queer Theory*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2003.
- 13) D. Harris, *The Rise and Fall of Gay Culture*, New York, Hyperion, 1997.
- 14) M. Wittig, “The Straight Mind”, *Feminist Issues*, v. 1, n. 1 (summer 1980).